

Марія Карп'юк, Світлана Нікітчина

Концепт добро: категорія педагогічної аксіології

Світ живе добром Господніх благ

(В. Стус. «Вікна в позাপростір». – С. 134)

У статті різнопланово аналізується концепт добро як одна з базових категорій педагогічної аксіології, ядром якої є питання, пов'язані з вихованням дитини (учня, студента, кваліфікованого фахівця, молодого спеціаліста тощо).

Ключові слова: концепт, педагогічна аксіологія, метаконцепти, мегаконцепти, макроконцепти, субконцепти, фреймова модель, етнокультурна картина світу.

Концепт добро: категория педагогической аксиологии

В статье разносторонне анализируется концепт добро как одна из базовых категорий педагогической аксиологии, ядром которой есть вопросы, связанные с воспитанием ребёнка (ученика, студента, квалифицированного работника, специалиста).

Ключевые слова: концепт, педагогическая аксиология, метаконцепты, мегаконцепты, макроконцепты, субконцепты, фреймовая модель, этнокультурная картина мира.

Koncept of good: kategoriya pedagogicheskoy aksiologii

In the article of different plans koncept of good analysed as one of base categories of pedagogical aksiologii, the kernel of which are questions, related to education of child (pupil, student, skilled specialist, young specialist, and others like that).

Keywords: koncept, pedagogical aksiologiya, metakoncepti, megakoncepti, makrokoncepti, subkoncepti, frame model, a culture etnos, picture of the world.

<i>Всеволодний</i>	<i>блаженний</i>	<i>Місячний</i>	<i>умишляти</i>	Радість	<i>поніжитися</i>	<i>Земля, сад</i>
<i>всеволодність</i>	<i>блаженно</i>	<i>місячно</i>	<i>умисне</i>	<i>Радіти</i>	Душевність	<i>домашня худоба</i>
<i>всевладно</i>	<i>щастя</i>	Зірка	Розсудок	<i>радий</i>	<i>Душевний</i>	<i>домашня птиця</i>
Всемогутній	Благовісник	<i>а) Зірниця</i>	<i>Розсудити</i>	<i>радісний</i>	<i>душевно, сердечний</i>	<i>сільсько-</i>
<i>Всемогутність</i>	<i>Благовісний</i>	<i>вечірня зірка</i>	<i>розсуджено,</i>	<i>радісно</i>	<i>сердечність</i>	<i>господарські</i>
<i>всемогучий</i>	<i>благовісно</i>	<i>ранкова зірка</i>	<i>розсуджений</i>	Насолода	<i>сердечно</i>	<i>культури</i>
<i>всесильний</i>	<i>благовіщення</i>	Сузір'я	<i>осуд</i>	<i>Солодоці</i>	Альтруїзм	Їжа
Всеосяжний	<i>благовість</i>	<i>Плеяди</i>	Свідомість	<i>солодкий</i>	<i>Альтруїст</i>	<i>Страви, їстівні</i>
<i>Всеосяжність</i>	Цінність	<i>Стожари</i>	<i>Свідомий</i>	<i>насолодити</i>	<i>альтруїстичний</i>	<i>продукти, ягоди</i>
<i>всеосяжно</i>	<i>Цінно</i>	<i>Сіріуса</i>	<i>свідомо</i>	<i>насолодитися</i>	<i>альтруїстично</i>	<i>фрукти</i>
Першопричина	<i>цінний</i>	<i>Оріона</i>	<i>свідомісний</i>	<i>насолоджено</i>	Жертовність	<i>солодоці, напої</i>
<i>Першооснова</i>	<i>ціннісний</i>	<i>Волопаса</i>	Пам'ять	Щастя	<i>Жертвувати,</i>	Посуд
<i>першоджерело</i>	<i>цінноці</i>	<i>Тільця</i>	<i>Пам'ятати</i>	<i>Щасливий</i>	<i>жертвовно</i>	<i>Миска, чашка</i>
<i>першопочаток</i>	Милість	<i>Водолія</i>	<i>пам'ятний</i>	<i>щасливесенький</i>	<i>жертвовний</i>	<i>вилка, ложка</i>
Трисдинний	<i>Милосердя</i>	Світіння	<i>пам'ятно</i>	<i>щаслива</i>	<i>жертвуватель</i>	<i>стакан, кружка</i>
<i>Трисдинність</i>	<i>милість</i>	<i>Світлосила</i>	Інтелект	<i>щасливо</i>	<i>пожертвувати</i>	Одяг
<i>триєдино, Трійця</i>	<i>милосердо</i>	<i>світлотінь</i>	<i>Інтелектуал</i>	<i>щастячко</i>	<i>пожертва</i>	<i>Головний убір</i>
Абсолют	<i>милосердно</i>	<i>світлосигнал</i>	<i>інтелектуально</i>	<i>пощастити</i>	Кордоцентризм	<i>верхній одяг</i>
<i>Абсолютний</i>	Благочестя	<i>світний</i>	<i>інтелектуальний</i>	<i>пощаститися</i>	<i>Кордоцентричність</i>	<i>натільний одяг</i>
<i>абсолютність</i>	<i>Благочестиво</i>	Світлоносність	Мудрість	Веселість	<i>, кордоцентричний</i>	Шкільні
Всеблагий	<i>побожність</i>	<i>Світлоносний</i>	<i>Мудрий</i>	<i>Веселити</i>	<i>кордоцентрично</i>	прилади
<i>Благий</i>	<i>побожний</i>	<i>світлопроникний</i>	<i>мудрувати</i>	<i>веселитися</i>	Толерантність	<i>Портфель</i>
<i>добросердний</i>	<i>побожно</i>	<i>світлостійкий</i>	<i>мудро</i>	<i>веселий</i>	<i>Толерантний</i>	<i>зошити</i>
<i>всемилосердний</i>	<i>набожність</i>	<i>світлочутливий</i>	<i>мудрець</i>	<i>веселоці</i>	<i>толерантно</i>	<i>книги</i>
				<i>веселун</i>	<i>по-толерантному</i>	

Фреймова модель концепту добро

Розуміння виховання як ціннісного соціально-особистісного феномена ставить педагогів перед необхідністю глибше вивчати систему базових понять, що сприяє утвердженню в практиці життя гуманістичного світогляду професійної молоді будь-якого напрямку вузькофахових знань. Українська педагогічна наука має класичні праці відомих учених-педагогів, зокрема: «Філософія серця» Г.Сковороди, «Педагогічна подорож по Швейцарії» К.Ушинського, «Педагогічна поема» А.Макаренка, «Виховний ідеал» Г. Ващенко, «Серце віддаю дітям» В.Сухомлинського, «Педагогіка добра: ідеали та реалії» І. Зязюна, «Виховання особистості» І. Беха, «Духовна педагогіка» Т.Тюріної, «Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці» С.Ставицької, «Человек и Вселенная» В. Беха, «Психологія в соціальній та педагогічній практиці» С.Максименка та ін.

Система виховних засобів, методик і технік зорієнтовується педагогами-наставниками, психологами, майстрами виробничого навчання

на такі ідеї: 1. Максимально повне розуміння природи вихованця, його багатомірної природи, що проявляється, як правило, складною єдністю різних психостанів. 2. Усвідомлення ролі виховання як потужного соціально-особистісного та космопланетарного чинника. 3. Розвиток самосвідомості професійної молоді з опорою на здобутки фундаментальних наук XX - початку XXI століття. 4. Поглиблення знань про енергоінформаційний аспект природи особистості учня й залучення для цього ефективних методик і виховних технологій тощо.

Ці та інші завдання, що постають перед педагогічними колективами в умовах динамічного трансформаційного сьогодення зобов'язують дослідників розробляти проблематику *педагогічної аксіології*, одним з базових понять якої є концепт ДОБРО, функціонально-семантичне поле якого охоплює, як видно з аналізу, занадто розгалужене дерево лексем, пов'язаних з називанням понять гуманістичної сфери життя українського етносу.

Концепт *добро* – Багаторівневе культурно значуще психоментальне утворення в колективній свідомості, що має різні мовні форми вираження, аналіз якого здійснено з дотриманням інтегрального підходу, що спирається на порівняльно-історичну, а також функціональну основу інтерпретації біблійної, фольклорної, лінгвофілософської та етнокультурної картин світу українців. Концепт *добро* є репрезентантом індивідуальних цінностей як особистості, так і людства та Універсуму в цілому, бо його смисл і семантика, варіюючись у межах ціннісних уподобань індивідів різного рівня самосвідомості, спрямовані на процеси конструктивної еволюції, чим обумовлюється його багатопланова, поліфункціональна, ієрархічна *інформаційна структура*, яка реалізується на осі координат *мова – мовлення – культура*, засвідчуючи ізоморфізм культурних і мовних понять, які в певному сенсі є *корелятами когнітивних структур* і мотивуються ними. Концепт *добро* вербалізується в багаторівневій фреймовій моделі. Його ядро представлене метаконцептами Бог, благо, світло, розум, любов, доброта, мегаконцептом добробут та розгалуженою системою макроконцептів і

субконцептів. Найближчим синонімом до поняття добро є благо. Семантична структура слова добро має три значення. Основним з них є перше, зокрема: «Усе позитивне в житті людини; протиставлене «зло», а також «добре», що часто вживається у сполученні зі словом «усе»: 1. Сідайте, щоб усе *добре* сідало (приказка). У другому та третьому значеннях лексема «добро» функціонально співвідносна з синонімами майно, добробут, достаток. Аналіз найближчих синонімічних одиниць благо, добро, добре, благий, благість, блаженний, блаженство, благостиня засвідчує, що у сьогоденному вжитку вони мають чіткі функціональні маркери: благо, благий, благість, блаженний, блаженство, благостиня функціонують у церковно-релігійній сфері, а добро, добре, – у всіх інших стилях української мови. Словотвірний потенціал концепту *добро* в сучасній українській мові дуже потужний, що представлено словотвірним гніздом близько ста мовних одиниць.

За тлумачним словником української мови лексема «благо» має три значення, зокрема: 1. Добро, щастя. 2. тільки мн. блага, благ. Достатки, вигоди, дари природи і т.ін.; все те, чого потребує людина в житті. Фраз. Всіх благ. Побажання при прощанні; всього найкращого! на все добре! 3. невідм., у знач. присуд. сл., заст. Добре: *Благо* тобі, друже-брате, Як є в тебе хата (Шевч., II, 1953, 209). Активно функціонує компонент добр-, також у різних моделях української антропоніміки зокрема: 1. У жіночих та чоловічих прізвищах: *Добрецова, Добряк, Добрянська; Добрий, Добринін, Добрін, Добробабін, Добродій, Добродомов, Добролюбський, Добромислов, Добронравов, Додроскок, Добротвір, Доброхотов, Доброштан, та ін.* 2. У назвах просвітньо-наукових, релігійних, суспільних часописів; політичних, економічних і літературних тижневиків, а також літературно-краєзнавчих журналів: «*Добра порада*», «*Добрий пастир*», «*Добрі ради*», «*Добромисл*». 3. У назвах міст, селищ, районів, історико-географічних країв: *Добровеличківка, Доброміль, Добропілля, Добротвір, Добрянська, Добруджа, Добропільський район, Добровеличківський район.* 4. У назвах товариств України, громадських організацій та збройних формувань: *Добровільна народна дружина,*

Добровільне пожежне товариство України, Добровільне спортивне товариство, Добровольча армія. 5. У назвах річок, гідрологічних пам'яток природи, а також палеологічних стоянок: Добrivідка, Добре озеро, Добраничівка. 6. У назвах підприємств та електростанцій: «Добропіллявугілля», «Добротвірська теплова електростанція». 7. У назвах монастирів та краєзнавчих музеїв: Добромильський Свято-Онуфріївський монастир, Добровеличківський краєзнавчий музей.

Традиції добротворення в українській педагогіці давні й послідовні. Досить назвати імена Г.С. Сковороди, К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, В.О.Сухомлинського... У цьому контексті для педагогічної громадськості сьогодення, як і в цілому для суспільства, великою цінністю є книга доктора філософських наук, професора, дійсного члена АПН України Івана Андрійовича Зязюна «Педагогіка добра: ідеали і реалії», що чекає на своє наукове дослідження і з погляду особливостей стилю і з погляду глибин філософії, і з погляду психології та психотерапії, і з погляду виховання обдарованої особистості, її становлення, самоствердження, усвідомлення й індивідуального прилучення до всепереможної сили *Добра й Любові, Істини й Краси, Світла й Радості, Мудрості й Благодаті*. Читаючи щирі роздуми І.А. Зязюна, приходиш до усвідомлення, що потужна аорта Добра, приховуючись у надрах люблячого серця мислителя-педагога, проростає з цілісного тексту різними семантико-смісловими обертонами й варіаціями, що можна сформулювати в таких коротких узагальненнях: 1. Добро – це рівновага, гармонія, щастя, любов, талант [9, с.13]. 2. Добро – це вміння чути серцем інших людей [9, с.67]. 3. Добро – це «не зашкодь». «Я – для іншого» [9, с.68]. 4. Добро – це делікатне проникнення з метою підтримки й допомоги в таємничий психологічний світ іншої людини [9, с.68]. 5. Добро – це чистота намірів у ставленні до іншого [9, с.69]. 6. Добро – це очищення, катарсис [9, с.69]. 7. Добро – це вміння нейтралізовувати, естетично усувати негативні афекти внутрішнього світу душі. 8. Добро – це гармонійний стан душі, стан умиротворення, стан звільнення від негативних нашарувань та стресо-

травмуючих впливів. 9. Добро – це безкорислива допомога людям у поліпшенні здоров'я та самопочуття (Напр.: «До мене зверталось багато людей за допомогою. Сотням хворих, особливо дітям, давав консультації і лікував...») [9, с.68]. 10. Добро – це радість від поваги інших до високого рівня наукової, людинознавчої, психолого-педагогічної компетентності й самореалізованості [9, с.69]. 11. Добро – це щастя бути на «десятому небі» від професійної самореалізації [9, с.69]. 12. Добро – це цілісний «Я – в собі», що проявляється через наполегливість, послідовність, мужність, працьовитість, дисциплінованість, організованість, силу волі, самоконтроль, зібраність, відповідальність тощо [9, с.70–73]. 13. Добро – це вміння розвинути в людині здібності до саморегуляції, самоконтролю, її автаркії (За Г.С. Сковородою) [9, с.71]. 14. Добро – це здатність знімати, гармонізовувати домінуючі стани, стреси, фрустрації, тривоги, фобії учнів, студентів, педагогів [9, с.71]. 15. Добро – це вміння знайти конкретні шляхи поліпшення свого становища (за умови затруднення) [9, с.72]. 16. Добро – це ефективне самовиховання, збереження себе в нормі автаркії; здатність до позитивної внутрішньої самокомунікації, що стимулює дух і «ваша душа співає» [9, с.73]. 17. Добро – це можливість *Навчити* своєю *Поведінкою*, своїм *Статусом*, своїми *Знаннями*, своєю *Людністю*, своєю *Свободою*, своєю *Любов'ю*, своїм *Щастям*, своїм *Талантом* [9, с.74]. 18. Добро – це вміння бачити власні недоліки, що приводять до небажаних результатів, й виробляти власні методи автокомунікації для їх подолання [9, с.72]. 19. Добро – це здібність відчувати дух і життєдайну материнську силу *Природи* та взаємодіяти з нею через енергію *любви* (Напр.: Природа – моє хобі, радість від спілкування з нею – моє життя... Вона навіть у лютий мороз відкривала мені свою неповторну красу) [9, с.12]. 20. Добро – це вміння народжувати, зберігати й утримувати власний душевний спокій та спокій інших людей [9, с.71].

Стає очевидним, що «філософію серця», ту незбагненну силу позитивної надчутливості до всього світу, про яку так глибоко й переконливо сказав свого часу Г.С. Сковорода, філософ, психолог, психотерапевт і педагог

І.А. Зязюн сповідує в професійній і загальнолюдській діяльності протягом всього власного життя. Це й дає право високому майстру педагогічної справи сказати: «Педагогіка – моє – життя!» [9, с.79].

Концепт добро – і.-є. dhabh – відповідати, підходити, бути зручним. Загальнослов'янська база «dobr» – гідний, потрібний. Латинське faber (f з і.-є. dh на початку слова) – виробляючий, створювач, творець (Бог, Господь). Характерним є поєднання між латинським faber і англійським father батько, отець, де фоносемантична основа є однокорінною. Семантико-етимологічне поле концепту *добро*: Творець – Створювач – Гідний – Потрібний – Підходящий – Отець – Друг – Бог – Господь [39, с. 72-73]. З давніх часів *добро* розуміється переважно як цінне або корисне для людського життя й діяльності. В античній філософії *добро* теж зазвичай розглядається як синонім або різновид *блага*. У стоїків об'єктом етичної рефлексії стає *добро* як вільне дотримання чеснот автономним індивідом на засадах «правильного розуму». Християнська традиція розглядає *добро* як втілення божественної волі, стан благої повноти й довершеності творіння Божого, адекватність людського волевияву релігійно дозволений ієрархії цінностей. Секуляризація європейської культури в Новий час спричиняє дискредитацію теїстичного тлумачення *добра* і редукцію останнього до раціонально осмисленої корисності [37, с 164]. *Добро* – це один із аспектів любові, бо рушійною силою намірів, які спонукають людину до дії, є альтруїзм, милосердя, толерантність, співчуття, пристрасне бажання в конкретній ситуації пом'якшити чи нейтралізувати повністю обставини, що викликають в іншій людини біль, страждання, розчарування, депресію, розпач, відчай. *Добро* – це любов у дії, це представлення її через конкретні безкорисливі вчинки. Добротворення – це спосіб реалізації індивідуального богопотенціалу душі людини; це також спосіб нарощувати власну життєву силу в усіх аспектах життя – бізнес, здоров'я, щастя, успіх в усіх починаннях. Благодійництво – це реалізація в практиці побуту Заповітів Ісуса Христа щодо правил поведінки з іншими людьми: «Не судіть, щоб і вас не судили; бо яким судом судити

будете, таким же осудять і вас, і якою мірою будете міряти, такою відміряють вам...Тож як ви, бувші злі, потрапите *добрі* дари своїм дітям давати, – скільки ж більше Отець ваш Небесний подасть – *добра* тим, хто проситиме в Нього! Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон і Пророки» (Єв. Мт., 7:1,2, 11,12). *Добро, благо* – це регулятивно-моральна вісь трьохмірної культури сучасної цивілізації, соціально ціннісна домінанта якої перебуває в постійній динаміці, що в різні історичні епохи («цикли розвитку людства») визначається сумою різноманітних дієвих чинників. Скажімо, найбільш характерними напрямками в етиці, які розглядали проблему *добра*, були гедонізм (представники його пов'язували поняття про *добро* з насолодами й задоволеннями людини), евдемонізм (*добро* виступало основою людського щастя), утилітаризм і прагматизм (*добро* розумілось як користь). Теологічні концепції пов'язують *добро* з виявом Божої волі, раціоналістичні – з всесиллям людського розуму, натуралістичні – з природою людини або загальною проблемою збереження й продовження життя на Землі. Увесь психокосмос українців пронизаний ідеєю *добра*, що інтегрує складові компоненти моральної свідомості особистості. *Добро* розуміється в моральній свідомості українців як найвища духовна цінність, що семантично пов'язана з поняттям «благо». У багатьох мовах – англійській, німецькій, латинській вони позначаються одним терміном. Обидва вони є ціннісними уявленнями людей про світ, які відображають позитивне розуміння чогось щодо стандартів, які задовольняють людей, їх бажання, плани, сприяють їх комфортно-гармонійному самопочуттю.

Ідеал *добра* і *правди*, волі та долі притаманний усій українській народній педагогіці. У притчах, легендах, казках, піснях, прислів'ях, звичаях, ритуалах, обрядах, *добро* й *воля* – нерозлучні. Досить звернутися до казок, зібраних українськими письменниками Г.Квіткою-Основ'яненком, Л.Боровиковським, М.Максимовичем, М.Шашкевичем, І.Вагилевичем, Я.Головацьким, О.Пчілкою, М.Драгомановим, П.Чубинським, Б.Грінченком, С.Руданським та багатьма іншими, щоб переконатися, що це дійсно так [3,

с.92]. Дух добра й волі пронизує такі казки, як «Казка про чоловіка та Данила-бурмила», «Кривенька качечка», «Чарівний перстень», «Красносвіт» [34]. Причому, народна мудрість дуже гарно розрізняє, де добром платять за добро, а де за добро платять злом. Наприклад, у казках «Як лисичка Івана-Баштанника зробила царевичем», «Дідова дочка й бабина дочка», «Дикі гуси», «Солом'яний бичок», «Казка про Івана Гошка і його брата», «Цар Лев», «Чудо-груша», «Котофей і пан Печерецький», «Вівчар Василько і золоті гори» та ін. на добро відповідають добром, стають у пригоді один одному. А вже в казках «Коза-дереза», «Жорна», «Як ходила лисичка по сміттячку», «Лисичка-сестричка» та ін. на добро відповідають нещирістю, хитрістю, злом. Від цього страждають не лише ті, кому коїться кривда, але й ті, хто не любить правди («Вовча присяга», «Про Правду і Кривду»). У народних казках осуджується розбрат (Лебідь, щука і рак). Вони послідовно повчають долати складності дружбою, добром («Як звірі хату будували»), а також захищатися кмітливістю, винахідливістю, гумором від зажерливості, нахабства, зухвалості, підступності, корисливості, брехливості, ледарства, дурості, зарозумілості, що уособлюють зло («Як заєць ошукав ведмедя», «Лисичка та журавель», «Коза-дереза», «Телятко, кабан, півник, качур та вовки», «Лисичка-сестричка та вовк-панібрат», «Казка про котика та півника», «Бідний вовк», «Лисиця та рак», «В'юнець-молодець», «Горобець-молодець», «Як чоловік і ведмідь газдували» та ін.). Люди, які жили на землях Русі-України протягом багатьох тисячоліть пройшли тривалий шлях розвитку, коли поряд з інтелектуально-економічними досягненнями сформувалися духовні практики, тобто система стійких моральних цінностей, що є архетипічними позитивними орієнтирами з минулого в майбутнє. Розуміння еволюційної всеєдності земного людства в цілому та кожного носія індивідуальної самосвідомості, зокрема, – це фундамент, що дає можливість розуміти напрямок руху «стріли часу». Народні традиції, обряди, ритуали, привітання-віншування, замовляння-співаночки, благі словлення, жарти, величальні пісні, народна педагогіка в цілому ґрунтуються на

християнському розумінні, що в людини є дві життєві дороги, дві лінії поведінки: моральна (*дорога добра*) й аморальна (*дорога зла*). Таке розуміння зустрічаємо, наприклад, у «Повчанні» Володимира Мономаха, який закликав бути милосердним до кожної людини, чинити добро, особливо убогим і сиротам. Такий підхід характерний і для великих українських мислителів-просвітителів українського народу від найдавніших відомих нам часів: автори «Велесової книги» переконливо передають духовні традиції праукраїнства, що постійно підтримувалися представниками української культури в найнесприятливіших соціально-політичних умовах: Ярослав Мудрий, П.Могила, М.Смотрицький, С.Величка, С.Калиновський, І.Вишенський, М.Козачинський, Г.Кониський, Ф.Прокопович, Г.Сковорода, І.Котляревський, Т.Шевченко, Леся Українка, О.Кобилянська, І.Нечуй-Левицький, Г.Квітка-Основ'яненко, В.Стефаник, Л.Боровиковський, П.Грабовський, М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький, О.Пчілка, П.Чубинський, Б.Грінченко, С.Руданський, І.Франко, М.Грушевський, В.Винниченко, Д.Гуменна, Є.Маланюк, М.Максимович, М.Драгоманов, М.Рильський, В.Сосюра, П.Тичина, Олександр Олесь, О.Ольжич, О.Теліга, Л.Курбас, В.Стус, В.Симоненко, Л.Костенко, Д.Павличко та ін.

Психологія добротворення українського етносу багатогранно засвідчується й фольклорним матеріалом, зокрема: І. *Прислів'я та приказки* (1.1. «Пори року»): а) Зимове тепло – як мачушине *добро*. б) Весною і за *доброї* години чекай лихої днини. (1.2. «Без вірного друга – велика туга»): а) З *добрим* товаришем і дорога коротша. б) При *добрій* годині всі куми й побратими, а при лихій – нема й родини. в) З *добрим* дружись, а лихих стерижись. г) *Добра* та рада, в якій щира правда. (1.3. «Шануй сам себе, шануватимуть і люди тебе»): а) *Добре* діло не пропаде. б) *Добре* роби – *добре* й буде. в) *Добре* ім'я – найкраще багатство. г) Робиш *добро* – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся. (1.4. «Хто знання має, той мур ламає»): а) *Добре* розумного вчити. б) Все *добре* переймай, а злого уникай. в) *Добрий* *добра* виглядає, бо *добро* у серці має. II. *Загадки, скоромовки*: 1. *Добре* бачить, а

сліпий (Неписьменний). 2. Пряля вміє *добре* прясти, тонку нитку гарно класти. Праля ж чисто попере все, що пряля напряде. 3. Лісове джерельце, *добре* в нього серце, всім дає водиці – і звірятку, й птиці, тому й не міліє, дзюркотить, радіє. 4. До доброї кринички утоптали стежки-стрічки. III. *Мовний етикет українців* (3.1. «Вітальні, прощальні, привітальні вирази»): а) Дай Боже *доброго* здоров'я! б) *Добрий* вечір *добрим* людям. в) « – Бог на поміч! – Дякую за слово *добре!*» (вітання з людиною, яка щось робить). г) «Ой день *добрий*, ой день *добрий* Вам у хаті!» (весільні пісні). д) *Добрий* вечір з Колядою! е) Щедрий вечір, *добрий* вечір! (3.2. «Традиційні звертання українців до природи»): а) *Добрий* вечір, кринице, красна дівице! Водо – дочко Уляно! Земле – мати Тетяно! Камне – брате Петре! Поздоровляю вас із понеділком! Приймайте хліб-сіль, Давайте нам водиці на *добро...* . (3.3. «Звертання до поважних осіб»): а) «*Добродію, добродійко, добродії*». б) «Пане *добродію*, пані *добродійко*». в) «Вельмишановний *добродію*, вельмишановна *добродійка*». г) «Преосвященні владики, чесні отці, *дорогі* брати і сестри». д) «*Блаженніший* митрополите». (3.4. «Замовляння. Обряди замовляння на Благовіщення»): а) *Добрий* день тобі, сонечко ясне! Ти святе, ти ясне-прекрасне; ти чисте, величне й поважне; ти освіщаєш гори, і долини, і високії могили, – освіти мене, рабу Божу, перед усім миром: перед панами, перед попами, перед царями, перед усім миром християнським – *добротою*, *красотою*, *любощами* й *милощами*; щоб не було ні лютішої, ні милішої од раби Божої народженої, хрещеної, молитвяної Марії. Яке ти ясне, величне, прекрасне, щоб і я така була ясна, велична, прекрасна перед усім миром християнським. На віки віків. Амінь. б) в) Мати Божа, архангеле Гавриле, *благословіть* нас урожаєм, *благословіть* вівсом та житом, ячменем, пшеницею та всякою сторицею! (3.5. «Колискові дітям. Колискові пісні-замовлення»): а) Ой ну, люлі, дитя, спить!.. Ой щоб воно спало, Щастя-долю мало *І добрую* годину. На малую дитину. Ой щоб воно спало *І спати хотіло*, Як квіт, червоніло. б) Соньки-дрімки в колисоньки, *Добрий* розум в головоньки, А рісточки у кісточки, Здоров'ячко у сердечко, А в роточок

говорусики, А в ніженьки ходусеньки, А в рученьки ладусеньки. (3.6. «Відношення та звертання до матері»): а) «Хто батька-матір зневажає, той *добра* не знає». б) «Бувай здорова, моя люба, *дорога* мамочко!»).

Як вже зазначалося, концепт *добро* матеріалізується мовними засобами в багаторівневій фреймовій моделі. Принцип когнітивної візуалізації концепту *добро* зводиться не стільки до ілюстративної функції, скільки до сприяння (активізації) природних інтелектуальних процесів. До уваги береться той факт, що мозок людини, забезпечуючи процеси пізнання, користується ніби двома механізмами мислення: символічним (або алгебраїчним) і геометричним. Однак як в розробці інтелектуальних систем, так і в системі освіти виразно простежується «лівопівкульний» ухил, тобто переважання символічного механізму мислення. Саме поєднання двох способів подачі інформації (у вигляді послідовності символів і у вигляді картин-образів), уміння працювати з ними й співвідносити обидва способи представлення один з одним забезпечує сам феномен людського мислення, в якому, незважаючи на великі досягнення сучасних точних наук, залишається багато «білих плям», загадок, що обумовлює появу все нових теорій і точок зору. Так, наприклад, на думку О. Фіногенової мозок людини – це електроколоїдний біокомп'ютер із закладеними Творцем сімома фундаментальними програмами, а саме: 1. Програма *захисту* від впливу свідомих космічних і земних деструктивних сил, а також від втручання патогенних мікро- та макроорганізмів. 2. Програма *продовження роду*. 3. Програма *самозцілення*. 4. Програма *долі*. 5. Програма *ієрархічного біокомп'ютерного управління* організмом. 6. Програма *пізнання* для еволюції свідомості, духу. 7. Програма *відчуження* для еволюції душі, совісті [36, с. 10]. Про семирівневий пошаговий процес розвитку в людини Божественної свідомості говорять представники когнітивної психології [40].

Одним з найскладніших понять концепту *добро* є метаконцепт **Бог**. Академік Г.І. Шипов зазначає: «Бог-Отець – це і є вища ієрархія Абсолютного Ніщо; це те, що не має рівняння. Потім те, що я називаю власне

вакуумом, з чого народжується все проявлене, це і є Бог-Син. Вакуум, що має певну структуру, співвіднесену з нашою людською свідомістю, – Бог-Син. Існує ще третій стан – те, що ми називаємо первинними полями. Це над свідомість, або первинне інформаційне поле. Це третій стан вакууму – між Богом-Отцем і Богом-Сином. Він описується аналітично. Причому цікаво: можна чисто формально показати, що різниці між ними практично нема, тобто будь-який з цих станів може переходити в інший... Але на вершині всієї Трійці стоїть Бог-Отець, «Чорний квадрат», Абсолютне Ніщо, який породжує Бога-Сина і Бога-Духа [24, с. 32]». Бог – трансцендентне поняття, що має багато значень: 1. Вищий Духовний Принцип. 2. Абсолют. 3. Причина Всесвіту, що має причину в самій собі. 4. Деміург Всесвіту. 5. Вищі Принципи Природи. Як не назви Бога, чи то Вищий Розум, чи Абсолют, чи Всевишній, чи Природа, чи ще як-небудь, – Бог завжди був і залишається Творцем – протилежним полюсом життя, до якого мають прагнути всі форми та явища Світобудови, щоб з'єднатися з Ним у Єдине Абсолютне Начало Вічного Буття. Жодна з версій, що розроблена людиною, не може повністю описати Творця, задум Творця і Його Творіння – Всесвіт, який безмежно складний і одночасно безмежно простий. Його складність полягає, зокрема, у взаємозв'язаності і взаємовпливу безмежно величезної кількості елементів, а простий він тим, що в його основі лежать прості божественні принципи, напр., миттєва передача інформації, голографічна структура всіх об'єктів Всесвіту та ін. Академік Б.В. Раушенбах зазначає: «Бог незбагненний – це Його сутність... Три вектори у трьох основних напрямках і один вектор – одне й те ж, тобто Трійця. Тому один Бог і в той же час три – абсолютно логічно пояснювано [5, с. 5]». Академік А.С. Маркон пише: «Бог – перш за все інформаційне Буття, ідея, дух, Слово, Логос. Але Він же – й тонкоенергетичне Буття, емоція, душа, Любов. Але Він же – й фізичне Буття, речовина (а також і фізична енергія), Всесвіт. Бог – всеосяжне, всеохоплююче, всеобіймаюче начало, джерело й причина саморозвитку

Буття, а також Його багаточисельні персоніфікації. Чи персональний Бог? Об'єктивно – так. Суб'єктивно – можливо, ні [17, с. 17]».

Фреймова структура значень метаконцепту **Бог** у сакральній та фольклорній картині світу складається з п'яти базових моделей: а) *предметної*, що включає слоти [*Бог є стільки* (кількість)], [*Бог є такий* (якість)], [*Бог існує так* (спосіб буття)], [*Бог існує там / тоді* (місце і час)]; б) *акціональної* – [*Бог* (агенс) діє на *хтось* (пацієнс)], [*Бог* (агенс) діє для *щось* (ціль)], [*Бог* (агенс) діє з *щось* (інструмент)], [*Бог* (агенс) діє для *хтось*], [*Бог* (каузатор) творить *хтось* / *щось* (результат)]; в) *таксономічної* – [*Бог є хтось* (роль)]; г) *посесивної* – [*Бог* (власник) має *хтось* / *щось* (власність)]; д) *компаративної* – [*Бог* (референт) є якби *хтось* / *щось* (корелят)]. Це дає можливість з'ясовувати базові (інваріантні) параметри, здійснювати категоризацію в системі координат метаконцепт – мегаконцепт – макроконцепт – субконцепт – мікроконцепт. Такий підхід зорієнтований на контекст української культури й виходить на прагматичні, когнітологічні, архетипні, аксіологічні значення складових одиниць. До уваги беруться також парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні (асоціативно-образні) відношення між системними елементами. Референти Бога виражають Його трансцендентні якості на рівні символічних, асоціативних та метафоричних виявів, маніфестуючись перш за все назвами Вседержитель, Всевишній, Всемогутній, у яких зберігається значення, що об'єктивує всевладність, абсолютну владу над небом і землею, повноту й досконалість створення світу, верховенство над матеріальним та надтонким світом. Названі Божі імена також відображають універсальні стереотипи, які існують у свідомості людей. Божественну сутність як творчий першопочаток, як першоджерело життя передають референти Творець, Спаситель, об'єктивуючи акт творення світу. Духовна досконалість Бога вербалізується словами Учитель, Пророк, Пастир, що символізує винятковий характер його діянь і учення. Лексеми *всемогутній, істинний, довготерпеливий, всемілосердний, вірний, святий, всеблагий* представляють якості Бога, що персоніфікують триєдність святості

Отця-Матері, Сина, Духа об'єктивують внутрішні принципи духовного життя християнства, властивості Першоджерела в ціннісному вимірі, уособлюють моральні настанови, орієнтири й Закони Світобудови, відповідно до яких *Бог* є найвищою духовною субстанцією і Творцем духовних взаємостосунків, що скріплюються силою любові. Просторові та часові виміри Бога (Всевишній, Цар Небесний, Предвічний, Первородний) виражають Його вищість над усім видимим і невидимим світом; безмежність і вічність життя; невичерпність Його Слави, Сили, Істини, Краси, Добра, Блага, Законів, Волі, Могутності тощо. Ідея Добра, що об'єктивується метаконцептом Бог виражається передусім стосунками з Богом, який освячує на добро. Добро поза Богом втрачає сенс, хоча і є вільним вибором, але вже людини смертної, гріховної, неусвідомленої, а не людини Божої, яка дотримується істинного шляху не через природну необхідність, а керуючись добровільною мудрістю, смиренністю, слухняністю. Ідея добра матеріалізується через любов, милість, милосердність, доброту, духовну гармонію, толерантність. Виникнення зла – наслідок зловживання людини свободою, що врешті-решт призводить до духовного роздвоєння людини.

Більш ніж багатий лексико-семантичний та словотвірний-фраземний матеріал, що засвідчує зв'язаність семантики одиниць концепту Добро, яка спрямовується на вираження *Краси, любові, щастя, пошани, вдячності у задоволенні життєтворчості особистості наявний у метаконцепті Бог. Це проявляється через:*

1. Пряме значення лексем: 1. *Божественна поезія! Високі думи! – говорили разом Дашкович і Радюк* (Н.-Лев., I, 1956, 558).
2. *Шевченко, якого вона (Леся Українка) божествила, тільки за ранньої пори її творчості мав на неї безпосередній стилістичний вплив* (Рильський III, 1955, 296).
2. Образне та переносне вживання: 1. *Жіноча врода – Бог мій!* (Мирний, IV, 1955, 127).
2. *Дріадам нічого робить Перед такою красою, Перед богинею такою!* (Шевч., II, 1953, 335).
3. Епітети до мегакоконцепту Бог типу милосердний, всеблагий, милостивий, милосердий: 1. *Може дасть Господь милосердний ще одпочину, та на старість попробую писати прозу* (Шевч.,

VI, 1957, 131). 2. *Трудящим людям, всеблагий, На їх окраденій Землі Свою ти силу низпошли!* (Шевч., II, 1953, 332). 4. Розгалужену іменникову синоніміку, яка виразно відбиває прадавню традицію українців жити в єдності з джерелом добра й блага, а при потребі задумуватися над причинами щодо власних страждань: 1. – *Тож Творець нам створив сей світ великий!* (Л. Укр., IV, 1954, 150). 2. *Вийшов чернець поглядом святим на море позирнути, Господа-Бога й Творця вславити...* (Вишня, I, 1956, 172). 3. *То люди, живі люди, В кайдани залиті... То каторжні. А за що? Те знає... Вседержитель...* (Шевч., I, 1951, 244). 5. Фразеологізми, які виражають різні позитивні настрої, сподівання, надії, побажання, щастя, удачі, добра, успіху, везіння, захисту, опіки, допомоги, прощення: 1. *Бачити, проспали Царство Небесне, – сміється чоловік...* (Гжицький, У світ., 1960, 264). 2. *Меж царями-судіями. На раді великій Став земних владик судити Небесний Владика* (Шевч., I, 1951, 343).

Метаконцепт **благо** також семантико-значеннєвими та смисловими асоціаціями охоплює й виражає універсальні цінності видимого й невидимих світів. Благо – це архетипічне поняття для позначення того, що втілює позитивний ціннісний зміст усіх вимірів життєдіяльності особистості та людства в цілому. За тлумачним словником сучасної української мови *благо* передає такі значення: 1. Добро, щастя. 2. тільки мн. блага, благ. Достатки, вигоди, дари природи і т.ін.; все те, чого потребує людина в житті. 3. невідм., у зн. присудк. сл., заст. Добре (СУМ, I, с.191). Етимологічним словником української мови фіксується поширення цього багатомірного в смисловому відношенні поняття в різних мовах з найдавніших відомих історичних часів: псл.* *bolgo*, * *bolgъ* – вважається спорідненим з д.-інд. *bhargah* «сяйво», лат. *fulgor*, *flagro* «горю, палаю, тлію»; д.-інд. *brhas-patih* – «господь»; стсл. благо – «добро, щастя», *благъ* – «добрий» з не повноголосним -ла-, як і в болгарській мові благо, схв. благо; рос. благо – «добро; добре; погано»; бр. блага – «погано»; др. благо – «добро, щастя» – запозичено в давньоруську мову книжним шляхом із старослов'янської (ЕСУМ, I, с.203). Згідно з

основоположним розрізненням Аристотеля, благом звать або те що є кращим для кожного суцього, тобто дещо за самою своєю природою гідне обрання, або те, що робить благими інші причетні до нього речі, тобто ідею блага... У філософії Середньовіччя, що опрацьовує надбання Античності в душі християнського світорозуміння, набуває розвитку поняття «вище благо», що його уособлює Бог як джерело усіх благ та мета усіх прагнень.

Благий, благо рано стали в українській мові маловживаними, а тому в старослов'янських пам'ятка XI ст. нерідко перекладаються відповідником «Добръ». А це переконливий доказ, що *благий* – це *добрий*, що виразно засвідчується цитатами зі Святого Письма: 1. «Рабе *благий* і вірний (Єв. Мт. 25: 21)». 2. «Іго Моє *благо*» (Єв. Мт. 11:30). Значення *благий*, як *добрий*, дуже часто простежується в протиставленнях *благий* – *злий*: 1. «Сонце сіяєт на *злий* і *благія*» (Єв. Мт. 5: 45). 2. «Побіждай *благим* *злоє*» (Рим. 12:21). 3. «Не сподобляйся *злomu*, но *благомu*» (Єв. Мт. 1:11). 4. «Діти не бачать *блага* і *зла*» (Числа 14:23). Більш ніж виразними щодо розуміння семантики поняття *благо* є й такі ілюстрації зі Святого Письма: 1. «Да *благо* ті будеть» (Єф. 6:3). 2. «Христос – Архієрей грядущих *благ*» (Євр.9:11). 3. «*Благо* єсть надіятися на Господа» (Пс. 117:8). Словник Памви Беринди 1627 року правильно тлумачить ці слова: *благий* – добрий, благоє-доброє, благо-добро, благовременно – в добрий час. Ніхто ніколи в українській лексикографічній традиції не перекладав слово *благий* іншим словом, як тільки – *добрий*. Така традиція підтримується і в духовних настановах та повчаннях Отців Церкви до шукачів мудрості: «Ось ви змарнували ваше *добро*, аби навчитися говорити, а я зрікся світу, аби навчитися мовчати [10, с. 40]». Коріння таких світоглядних підходів сягає Святого Письма, чим засвідчується древність культури українського народу та його походження. В Євангелії Матвія (19:16-17) читаємо: «І підійшов до Ісуса багатий юнак, і до Нього сказав: «Учителю Благий (Добрий)... Він же йому відказав: «Чого звеш Мене Благим (Добрим)? Ніхто не є Благий (Добрий), крім Бога Самого». Це дуже важливе свідчення Самого Ісуса Христа: Сам тільки Бог «Благий», тобто «Добрий». Цим ясно

засвідчується, що *благість-доброта* – це основна, постійна, вічна ознака Творця. *благість-добрість* пронизує всю Істоту Божу. Господь Бог *благий, добрий* – це його Суть, відома нам ще з Старого Заповіту. Величний початок 117 Псалма (вірш 1-ий) тому доказ: «Дякуйте Господові, бо Він Благий!» (Добрий). Отже, Творець має багато різних ознак, але головна з них у відношенні до всього створеного: *добрий*. Це домінантна базова ознака Творця до Свого творіння. Ознака постійна, вічна, незмінна. В українських церковнослов'янських пам'ятках ще з XI ст. *благий* перекладається як *добрий*. Ідея *блага – добра* з найдавніших відомих історичних часів органічно живе в свідомості українців. Значеннєвий компонент *благ-*, *блаж-*, *благо-* широко функціонує в різних словотвірних моделях антропонімікону сучасної української мови, зокрема: 1. У жіночих та чоловічих прізвищах: *Благініна, Благовидова, Благовіщенська, Блажко, Благодаров, Благодатний, Благой, Благонравов, Благун, Блажавські, Блажевський, Блажейовський, Блажиєвський та ін.* 2. У назвах міст та селищ: *Благодатне*. 3. У назвах журналів, часописів, суспільно-релігійних щорічників, газет, ансамблів: «*Благовісник*», «*Благовіст*», «*Благовіста календар*», «*Благовість*».

Функціонально-семантична глибина метаконцепту **благо** представлена мегаконцептами **благотворитель, благостиня, благословення, блаженство, благовісник, цінність, милість, благочестя**, що відповідно включають на основі ієрархічного взаємопроникнення й парадигматично-синтагматичних відношень субконцепти: а) *благотворність, благотворний, благотворно*; б) *благосний, благосно, благодіяння*; в) *благословенство, благословен, благословити*; г) *блаженний, блаженно, блажен, щасливий*; д) *благовісний, благовісно, благовіщення, благовість*; е) *цінно, цінний, ціннісний, цінності*; є) *миłosердя, милість, миłosердо, миłosердно, милостиво, милувати, милостиня, милостивість, милостивий, милостивець*; ж) *благочестиво, благочестивий, побожність, побожний, побожно, набожний, набожність*.

Метаконцепти **Бог, благо, світло, розум, любов, доброта**, що творять єдину фреймову модель на основі логіко-смиислового та асоціативно-семного

зв'язку, – є уособленням незмінного порядку й правильного (господнього) стилю та укладу життя: 1. «Так говорить Господь, що Сонце дав вдень на світло, і порядок Місяцеві й Зорям на світло в ночі... (Єр., 31:35)», а також слова Божого в царині Природи, моральності й духовності суспільства людей: «Для Сонця намета поставив у них, а воно, немов той молодий, що виходить із-під балдахину свого, воно тішиться, мов той герой, щоб пробігти дорогу! Вихід його з краю неба, а обіг його аж на кінці його, і від спеки його ніщо не заховається» (Пс., 18:2-7)].

Метаконцепт **світло** має складну ієрархічну структуру, включаючи мегаконцепти **Сонце, Світило, Місяць, зірка, сузір'я, світіння, світлоносність, світлолюбність**, які в свою чергу відповідно мають функціонально активні субконцепти: 1а) *Сонцезахід, сонцесхід, сонцестояння, сонцеворот*; б) *Сонячна корона, Сонячна система*; в) *Сонцеликий, сонцесайний, сонцесайно*. 2. *Денне світило, Нічне світило*. 3а) *Місячний, місячно*; б) *Молодий, повний, щербатий, загадковий, таємничий, червоний, привабливий*. 4а) *Зірниця, вечірня зірка, ранкова зірка*; б) *Провідна, промениста, щаслива, сяюча, морська*; в) *Доля, щастя, удача, везіння, фортуна*. 5. *Плеяди, Стожари, Сіріус, Оріон, Волопас, Тілець, Водолій*. 6. *Світлосила, світлотінь, світлосигнал, світний*. 7. *Світлоносний, світлопроникний, світлостійкий, світлочутливість, світлочутливий*. 8. *Світлолюб, світлолюбний, світлолюбна, світлолюбно* та ін..

Лексико-семантична, фраземна та асоціативно-сміслова зв'язність метаконцепту **світло** виявляється досить послідовно й переконливо, якщо хоча б побіжно простежити його семантичні вияви, а також семантико-змістові відтінки та функціонально-стилістичні асоціації. Простежимо це на прикладі мегаконцепту Сонце, що має такі ціннісні смисли в культурі українців, зокрема: 1. Життєдайна, животворча енергія Сонця, що дарує людині здоров'я, міцність, наснагу, а отже, щастя, радість, благо, любов, можливість успішної самореалізації: Із-за вагончика вийшла дівчина..., мабуть, ровесниця Ліні, тільки куди міцніша, здоровіша за неї, – з *вогню* та з

сонця вся! (Гончар, Тронка, 1963, 186). 2. Метафоричне вживання номінами Сонце, коли йдеться про людину як про джерело втіхи, радості, щастя, добробуту, життєвих сил щодо іншої, яка кохає: а) Нема мого миленького, Нема мого *сонця*... (Укр. лір. пісня, 1958, 317). б) Позирав щораз в віконце, Чи не трапиться вона, Його *щастя*, його *сонце*, Його *зіронька* ясна (Граб., І, 1959, 346). 3. Вираження приязні, людяності, тепла, чогось світлого, гарного, прекрасного, що зігріває атмосферу взаємостосунків, гармонізує взаємовідношення, а також сприяє збільшенню в Світі енергії Добра: а) Своєю присутністю в трупі, а також своєю грою в п'єсах і напрочуд лагідним поводженням з людьми вона вносила *сонце* й *ласку* в колектив (Мист., І, 1955, 8). б) Загляне *сонце* і в наше віконце (Укр. присл., 1963, 156). в) Нове життя прорвалося до *сонця*, до *світла*, до *перемоги*! (Довж., І, 1958, 460). 4. Який (яка) приносить щастя, радість; є веселим, радісним, житєдайним явищем, що позитивно впливає на психостан особистості: 1. Спокійно упаду в майбутньому бою, За радість, за народ, Вітчизну *сонцелику* (Фомін, Вибр., 1958, 93). Для вираження радості, натхнення, любові, відчуття повноти щастя й задоволення вживаються також прикметникові означення типу *сонцебризний*, *сонцесяйний*, *сонячний*, *живлющий*: 1. Радість праці! Тут люди пізнали Це свято почуття на собі. І вже пісню легку, *сонцебризну* Затягли і дорослі, й малі... (Бичко, Вогнище, 1959, 82). 2. Вона не мала сили відірвати від його *сонцесяйного* погляду своїх очей (Збан., Доля, 1961, 146). 3. Серце жити і любити хоче, Творити хоче *сонячні* пісні (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 97). 4. *Сонце* й вітер весняних степів *Тепло живлюще* в груди сіячів Без міри щедро будуть уливати (Рильський., Дал. небосхили, 1959, 16). Досить часто вживаються подвійні епітети з метою досягнення та вираження вищого рівня експресії й підкреслення ролі добротворчої світлої енергії як для блага людини, так і Природи в цілому: 1. Дітвора не боїться *Сонця*. Лише дорослі жахаються тої *живущої променястої* енергії (Досв., Вибр., 1959, 13). 2. П'ялися (ліани) вгору, ближче до *сонячного живодайного* світла (Ле, Право., 1957, 62). Аналіз художніх текстів переконливо засвідчує, що успіх, удача,

радість, любов щастя, благо, доброта завжди асоціюються з *світлом, теплом, сонячністю*: 1. Ти одна стоїш передо мною В білім платті, з *сонячним чолом* (Мас., Сорок., 1957, 227). 2. *Сонячне обличчя* дівчини зачарувало мене).

Метаконцепт **розум** реалізується перш за все лексемою, що в сучасній українській мові має чотири значення, зокрема: 1. Здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну реальність. 2. Те саме, що мислення 1. 3. розм. Зміст, значення чого-небудь. 4. перен. Людина, група людей, що характеризується високими розумовими, інтелектуальними здібностями (СУМ, VIII, 840-841). Поняття суцього як втілення й збереження *бути* – етимологічно пов'язано з поняттям *розриву*. Це простежується в етимології номінеми Розум: готське *maitam* (колоти, різати, роз'єднувати) – д-інд. *matī* (розум), і.-є. *ak* (колоти, рвати) – готське *aħa* (розум). Тохарське *A tak* (бути, існувати) співвідноситься з і.-є. *kes* – розсікати. У смислову співзвучність вступають і відомі нам в українській мові слова *атака, атакувати* (напад, штурм), що функціонують також в російській, білоруській, болгарській, польській та в інших слов'янських мовах. Індоевропейське *bei* – *бити, розсікати* й англійське *be* – *бути* [39, с. 252-254]. Промовистими є й українські лексеми *бути* – *бити*. Наведені асоціативно-сміслові та етимологічні паралелі не є випадковими, але є закономірним відгомонам прадревньої космогонічної парадигми про створення нашого Всесвіту, виникнення життя на планеті Земля. *Розум, розсудок, ум* – ці слова виражають здатність людини мислити, діяти відповідно до усвідомлюваних завдань та життєвих ситуацій, творити щось нове, генерувати ідеї. Останнім часом в науковій літературі з'являються обґрунтування рівневої ієрархії щодо змісту цих понять [29, с. 141-142]. Звертається увага, що *ум* – це одна із сходинок розуму, тобто *ум* у процесі удосконалення трансформується в більш високу стадію розвитку – *розум*, який в міру еволюціонування переходить у якість Вищого Розуму, що має різну рівневу систематизацію. Розум прагне пізнавати все як єдине ціле, а це пізнання *причин*, що сягають безмежного минулого, й *наслідків*, що ховаються в невідомому майбутньому;

це взаємозв'язок часткового із загальним у безкінечній, безмежній послідовності відношень. Розум з метою пізнання намагається все об'єднати і тим самим установити загальні закономірності. Розум завжди спрямовується до Вищого, до Абсолюту. Розсудок – це здатність розмірковувати, пізнавати все відносно й кінцеве. З метою розуміння розсудок все роз'єднує на відміну від Розуму, що все об'єднує. Розсудок існує лише для земного плану і має різні рівні розвитку. $Ум < і.-є. аи-то$ (*сприймати*). Виразно простежується семантико-смисловий взаємозв'язок понять *ум* – *уміти*, де історично встановлюється між ними чітке смислове співвідношення: *ум* виступає як якийсь інструментальний елемент, як комп'ютер, фактор не стільки роздумів, скільки рефлексивної дії. Виходить, що *розмірковує розум*, а *ум* – *діє*. Отже, ці поняття мають відношення до різних аспектів людської життєдіяльності. Машина ума працює за чітким алгоритмом: 1. Кожну подію, що відбувається з індивідом, *ум* оцінює як *добре* чи *погане*. 2. На основі зробленої оцінки *ум* робить відповідний висновок. 3. На підставі висновку формується *програма-стереотип*. 4. Сформовану стереотипну програму можна визначити як керівництво до дії у відповідності з якістю зробленого висновку, який автоматично набуває статусу особистого закону. 5. Програма, що спочатку існує як тенденція, згодом конденсується в Установку – безпосередній імпульс до дії. 6. Дія приводить до результату. У філософсько-психологічній, педагогічній та соціокультурній традиції *розсудок і розум* – це два типи логічного мислення [43, с. 436-437]. *Розсудок*, будучи одним з моментів руху думки до Істини, оперує в межах сформованого знання даними досвіду, упорядковуючи їх за чітко встановленими правилами, що надає йому подібності до автомата, якому властиві конкретна визначеність, суворість розмежувань і тверджень, тенденція до спрощення й схематизація. Це дозволяє правильно класифікувати явища, приводити набуті знання в певну систему. *Розсудок* забезпечує успішну адаптацію індивіда до стереотипних ситуацій, особливо при вирішенні побутових завдань. Обмеженість розсудку – в негнучкості й категоричності, у схильності до абсолютизації та

догматизації відносних істин, у нездатності вийти за межі аналізованого змісту. Коли розумова діяльність людини вичерпується операціями розсудку, вона стає абстрактно-формальною. *Розум* дає знання (хоч людина й може пізнати лише те, що вже існує у Всесвіті) більш глибокі, системні й узагальнені. Вихід за межі наявного знання й породження нових креативних понять – основна відмінність розуму від розсудку. Розум є рефлексивним, орієнтованим на соціокультурні цілі вищого рівня. У реальній ментальній діяльності *розсудок і розум* внутрішньо пов'язані як компоненти цілісного процесу пізнання, без чого не може бути реалізованим добро для індивіда.

Семантична структура метаконцепту **розум**, як і в попередніх випадках, складається з мегаконцептів **фохат, манас, пізнання, відображення, мислення, ум, розсудок, свідомість, пам'ять, інтелект, мудрість**, що включають у себе субконцепти: а) *Богопізнання, богошукання, пізнавання*. б) *Відображений, відображено, зображено, зображення*. в) *Мисливий, мислимий, мислимо, мисль*. г) *Умислити, умишляти, умисне*. д) *Розсудити, розсуджено, розсуджений, осуд*. е) *Свідомий, свідомо, свідомісний*. є) *Пам'ятати, пам'ятний, пам'ятно*. ж) *Інтелектуал, інтелектуально, інтелектуальність*. з) *Мудрий, мудрувати, мудро, мудрець*.

Глибинна семантична структура метаконцепту **любов** представлена системою мегаконцептів **любування, кохання, дружба, радість, насолода, щастя, веселість**, які в свою чергу деталізуються в субконцептах, які перебувають між собою в найрізноманітніших функціонально-асоціативних та парадигматично-синтагматичних зв'язках, що виразно засвідчується художніми та фольклорними контекстами: а) *Любити, любий, любимий, любісінько*. б) *Кохати, коханий, кохати, закоханість*. в) *Дружити, подружитися, дружба, друг, дружка, дружочок, довір'я, симпатія, відданість*. г) *Радіти, радий, радісний, радісно*. д) *Солодоці, солодкий, насолодити, насолодитися, насолоджено*. е) *Щасливий, щасливесенький, щаслива, щасливо, щастячко, пощастити, пощаститися*. є) *Веселити, веселитися, розвеселитися, весело, веселий, веселоці, веселун, весільний*.

Любов – і.-с. корінь *leubh* – *прославлення*. Латинське *liber* (*свобода*) через корінь *lib* сформувалося з ряду кореневих основ: *lieb*<*loub*<*leubh* [39, с. 165]. Зазначені значення чітко орієнтують нас на усвідомлення того, що любов відноситься до сфери Священного. У цьому розумінні вона суттєво відмінна від еротичної пристрасті, закоханості. Отже, можна сказати, що любов є надтонким естетичним переживанням, що отримує свій розвиток у відношенні до окремого об'єкту, – чи це людство, чи природа, чи людина, чи краса, чи витвори мистецтва, чи будь-які інші цінності світу. Через паралель *Любов – Світло* проглядає відповідність, що незмінно пов'язується з трансцендентними, містичними, універсальними вимірами й асоціаціями. Візьмемо для мотивації номінему *життя*. Досить показовим є латинське алог (*любов*). Композиційно це слово об'єднує значення: А – префіксальна частина, що виражає заперечення, *лог* – *смерть*. І.-с. корінь *лог* – *морок*, *смерть*. Буквально виходить *не смерть*. Якщо дотримуватись логічно-смыслових відповідностей, то врешті-решт виходить, що життя є *безсмертя*. Семантико – етимологічне поле: Любов – Жертовність – Свобода – Світло – Світлова Вісь – Верх – Зв'язок – Бути – Бог – Слово – Життя – Безсмертя. З погляду сучасних інноваційних знань, спрямованих на поглиблення самосвідомості людей, увага звертається на те, що у центрі кожного атома Всесвіту знаходиться Божественна любов. Це базова, корінна енергія гармонійного життя... У центрі кожного атома зосереджена енергія, яка є причиною всього, і коли ми прибираємо енергію Бога, все руйнується... Поняття про присутність розумної сили – першопричини всього – буде врешті-решт сприйняте ученими. [13, с.14]. У Першому посланні апостола Павла до Коринтян (гл.13) викладено свого роду *канон любові* – систему правил, якими повинні керуватися люди у стосунках між собою, зокрема: 1. Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не возвеличується, не гордиться. 2. Не безчинствує, не поводить нечемно, не шукає свого, не гнівається, не помишляє зла. 3. Не радіє з неправди, а співрадіє істині. 4. Все покриває, всьому вірить, завжди надіється, все

переносить, усе терпить! 5. Любов ніколи не минає! Хоч існують пророцтва, – та припиняться; хоч є мови, – та замовкнуть; хоч є знання, – та зникне... 6. Тепер залишаються ці три: віра, надія, любов; А найбільша з них – любов! 7. Дбайте про любов, прагніть до духовного, особливо, щоб пророкувати (Біблія, 205, 13:14). У сучасній українській мові метаконцепт **любов** функціонує перш за все у таких значеннях: 1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі, кохання. 2. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого, чого-небудь. 3. До чого. Інтерес до чого-небудь. Отже, всі значення виражають і на семному, й на семантичному рівні емоції приємності, прив'язаності, духовного потягу, задоволення, – того базового значення, що об'єднує концепт *добро* й проявляється в усіх складових компонентах фреймової моделі.

Мегаконцепт **добробут** також має розгалужену багаторівневу семантичну структуру, що включає макроконцепти: **дім, безпека, господар, домашнє господарство, їжа, посуд, одяг, шкільні прилади**, які в свою чергу ієрархічно підпорядковують субконцепти: а) *Будинок, садиба, житло, хата, домівка, квартира, родина, сім'я*. б) *Захищеність, спокій, мир, злагода, стабільність*. в) *Господарити, господарний, господарник, господарювати, по-господарському*. г) *Земля, сад, домашня худоба, домашня птиця, сільсько-господарські культури, пристрої, прилади, побутова техніка*. д) *Страви, їстівні продукти, ягоди, фрукти, солодоці, напої*. е) *Миска, чашка, вилка, ложка, стакан, кружка, кухоль, горщик, тарілка*. є) *Головний убір, верхній одяг, натільний одяг, взуття, прикраси, вироби з тканини*. ж) *Портфель, зошити, книги, ручка, альбом, пенал, олівці, обкладинка, журнал, ампулка*.

Одним з базових у мегаконцепті *добробут* є етноконцепт *господар*, що є архетипним для слов'янських культур, оскільки передає «спільні для частини людності значення, стає таким через подібність природи, психіки людини... [12, с. 36]». Та варто зазначити, що образ, що його виражає цей концепт, набуває яскраво вираженого українського національного характеру,

бо саме в ньому відображено народні традиції, звичаї, обряди, вірування тощо, а зрештою національну ментальність, національну самотність мови.

Найголовніші риси доброго господаря втілилися в міфі про Пана Господаря, який, як зазначають науковці, був головним язичницьким богом у слов'ян [8, с.149-150; 23, с. 14-16]. Господар в українській культурі був самотнім акумулятором і символом добробуту для хазяйства, родини, сім'ї, хати. Він виконував таку ж функцію жерця в побутовій обрядовій діяльності та охороняв рідних від злих сил. Усі ці факти про особливості життя й господарювання українців яскраво відображені в українській мові. Вивчення когнітивних структур, зокрема фреймів, які викристалізувалися протягом історії людського пізнання світу, виступає ще одним необхідним фактором розробки адекватних підходів, що можуть бути покладені в основу створення методичних матеріалів, необхідних для ефективного навчання.

Сьогодні провідна роль інформації в житті кожного індивіда й суспільства в цілому, що викликає потребу «згущення» навчального матеріалу, стала незаперечним фактором. Це заставило експертів Ради Європи прийти до такого висновку: «Особливістю сучасного етапу розвитку освіти в світі є провідна роль розумової діяльності, перехід до когнітивного суспільства, ендогенних процесів, що обумовлюють нові відкриття та їх використання в різних галузях людської діяльності як у сфері охорони здоров'я та захисту оточуючого середовища, так і виробництва товарів та послуг [44, с. 10]». Серед сучасних досліджень з філософії освіти та педагогіки особливу тональність і духовно-естетичний настрій, що орієнтований на розв'язання актуальних проблем розвитку когнітивно-креативних структур свідомості особистості, несе гуманістично-добротворча думка скромного титана педагогічної ниви І.А. Зязюна, зміст якої багатогранно й делікатно охоплює зв'язки від серця педагога до серця дитини (студента): «У педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкта за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити, знає перед усім

педагог. Він має навчити цього своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю Поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом. Усе це в мене було в моїй педагогічній і всякій іншій роботі. Все це у мене є для майбутнього спілкування з людьми, з моїми учнями, з моїми колегами. Я прошу у Бога одного – часу для Добра Людям... Я Богові завжди дякую за те, що він обрав мене це Добро генерувати і кореспондувати... [9, с. 74]».

Список використаних джерел

1. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – 988. – 1988: Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні. – К., 1988. – 1523 с.
2. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / Відповід. ред. Л.О. Пустовід. – К.: Рідна мова, 1998. – 474 с.
3. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навч.-метод. посіб. – Львів: «Норма», 2005. – 343 с.
4. Вернадський В.І. Наукова думка як планетарне явище // Хроніка – 200: Український культурологічний альманах. – Випуск 57-58. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтва, 2004. – С. 4-224.
5. Единство составляющих миров: Интервью с академиком РАН Б. В. Раушенбахом // Санкт-Петербургские ведомости. – 2001. – 29 марта. – С. 5-17.
6. Енциклопедія Сучасної України. – Т. 3. Біо-Бя. – К.: НАН України, 2004. – 695 с.
7. Етимологічний словник української мови: в 7 т. – Т. 1. А-Г-К.: Наук. думка, 1983. – 631 с. – Т. 2. – Д – Копці. – К.: Наук. думка, 1985. – 712 с. – (ЕСУМ).
8. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Либідь, 2006. – 348 с.
9. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук. метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
10. Ісіченко І. Аскетична література Київської Русі. – Харків: Акта, 2007. – 383 с.
11. Карп'юк М.Д. Управління на Землі та у Всесвіті як складовий компонент загальнофахової ерудиції освітнього менеджера // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Наук.-теорет.зб.– Переяслав-Хмельницький, 2008.– Вип. 16. – 366с. [С.81-87].
12. Кононенко В.І. Мова. Культура. Стиль. / 36. статей. – К., Івано-Франківськ, 2002. – 224 с.
13. Керолл Лі. Крайон: Книга Роботника Света: С чего начинать? (Перев. с англ. – К.: «Софія», 2009. – 224 с.
14. Кримський С. Архетипи української культури // Феномен української культури і методологічні засади осмислення. – К.: Либідь, 1996. – 312 с.
15. Кульчицький О. Світовідчуження українця // Українська душа. – К.: Либідь, 1992. – 184 с.
16. Максимович М. Дні та місяці українського селянина. – К., 2002. – 244 с.
17. Маркон А. С. Вера и религия // Сознание и физическая реальность. – 2000. – Т.5. – №2. – 14-19. – С. 17.
18. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. – 151 с.
19. Митрополит Іларіон. Етимолого-семантичний словник української мови / За ред. Юрія Мулика-Луцика. – Т. 1. – А – Д. – Вінніпег – Канада: Волинь, 1979. – 364 с.
20. Міщенко Н., Міщенко М. Слово батьків з усіх віків. – К.: Либідь, 1998. – 688 с.
21. Мономах Володимир // Давня українська література: Хрестоматія / Упоряд. М.М.Сулима. – К.: Рад. шк., 1991. – 482 с.
22. Народні прислів'я та приказки / Упоряд., передмова М. Дмитерка. – К.: «Народознавство», 1999. – 180 с.
23. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – 2-е вид. – К., 2003. – 198 с.
24. Пацюков В. Сценарий рождения материи. Беседы с академиком Г. И. Шиповым // Знание – сила. – 1995. – №7. – С. 32-43
25. Потебня А.А. Полн. собр. трудов. Мысль и язык. – М.: Лабиринт, 1999. – 246 с.
26. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М.М.Пазяк. – К., 1989. – 288 с.
27. Рак Є.В. Сонце. – Днепропетровск; Лира ЛТД, 2008. – 277 с.
28. Салас Дарио Соммэр. Мораль ХХІ века: Пер. с испан./ Дарио Салас Соммэр. – М.: «София». 2004. – 528 с.
29. Секлитова Л.А., Стрельникова Л.Л. Словарь космической философии. – М.: Амрита-Русь, 2004. – 204 с.
30. Словник синонімів української мови: в 2 т. / А.А.Бурячок та ін. – К.: Наук. думка, 1999 – 2000. – Т.1. – 1040 с.
31. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – Изд-во 3-е, исправл. и допол. – М.: Академ. Проект, 2004. – 992 с.
32. Словник української мови (СУМ): в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
33. Сушинський Б.І. «Велесова книга» ПРЕДКІВ / Переклад та літератур. інтерпретація Б.І. Сушинського. – Київ – Одеса: Видавничий дім ЯВФ, 2004. – 253 с.
34. Українські народні казки. – К.: «Просвіта», 2004. – 544 с.
35. Усатенко Т.П. Концептосфера парадигми національної освіти академіка І. Зязюна // Філософія педагогічної майстерності: 36. наук. пр./ Ін-т педаг. освіти і освіти дорослих АПН України / Редкол.: Н.Г. Ничкало (голова). – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 284 с.
36. Фиогенова Елена. Мой способ познания // Тайная доктрина. – 2009. – №10. – С. 10-11.
37. Філософський енциклопедичний словник / Голова ред. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
38. Храмова В. До проблеми української ментальності // Українська душа. – К.: Народознавство, 1992. – С. 3-35.
39. Цветков Э.А. Психоактивный словарь или Книга о тайном влиянии известных слов. – М.: Агенство «Яхтсмен», 2001. – 304 с.
40. Чопра Дипак. Как познать Бога: Путешествие души к тайне тайн / Перев. с англ. – М.: ООН Изд. «София», 2008. – 192 с.
41. Чошанов М.А. Гибкая технология: Проблемно-модульное обучение. – М.: Народ. образ., 1996. – 218 с.
42. Чуб Наталія. Азбука доброти. – Х.: Фактор, 2007. – 112 с.
43. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2007. – 640с.
44. Шишов С.Е., Кальней В.А. Школа: мониторинг качества образования. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 312 с.
45. Якса Н.В. Основы педагогических знаний. – К.: Знання, 2007. – 264 с.

Список умовних скорочень

Мови:

гот. – готська
грець. – грецька
д.-інд. – давньоіндійська
і.-є. – індоєвропейська
праслов. – праслов'янська
санскр. – санскритська
ст.-укр. – староукраїнська
ст.-слов. – старослов'янська

Художня література:

Бичко, Вогнище, 1959 – Бичко В.В. Вогнище. – К.: Дитвидав, 1959.
Вишня, I, 1956 – Вишня Остап. Твори в 2-х томах. – Т.1. – К.: Держлітвидав, 1956.
Вовчок, I, 1955 – Марко Вовчок. Твори в 6-ти томах. – Т.1. – К.: Держлітвидав, 1955 – 1956.
Гжицький, У світ., 1960 – Гжицький В.З. У світ широкий. – К.: «Рад. письменник», 1960.
Гончар, Тронка, 1963 – Гончар О.Т. Тронка. – К.: «Рад. письменник», 1963.
Граб., I, 1959 – Грабовський П.А. Зібрання творів у 3-х томах. – Т.1. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959.
Дмит., В обіймах сонця, 1958 – Дмитерко Л.Д. В обіймах сонця. – К.: «Рад. письменник», 1958.
Довж., I, 1958 – Довженко О.П. Твори в 3-х томах. – Т.1. – К.: Держлітвидав, 1958.
Досв., Вибр., 1959 – Досвітній Олесь. Вибрані твори. – К.: Держлітвидав, 1959.
Збан., Доля, 1961 – Збанацький Юрій. Доля. – К.: «Рад. письменник», 1961.
Кв.-Осн., II, 1956 – Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Твори в 6-ти томах. – Т.2. – К.: Держлітвидав, 1956.
Л. Укр., IV, 1954 – Леся Українка. Твори в 5-ти томах. – Т.4. – К.: Держлітвидав, 1954.
Ле, Право, 1957 – Ле Іван. Право молодості. – К.: Молодь, 1957.
Мас., Сорок., 1957 – Масенко Т.Г. Сорок весен. – К.: Держлітвидав, 1957.
Мирний, IV, 1955 – Панас Мирний. Твори в 5-ти томах. – Т.4. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955.
Мист., I, 1955 – Мистецтво (журнал). Орган Міністерства культури УРСР, Спілки композиторів, Спілки художників та Спілки кінематографістів України. – Вип. 1. – К., 1955.
Н.-Лев., I, 1956 – Нечуй-Левицький І.С. Твори в 4-х томах. – Т.1. – К.: Держлітвидав, 1956.
Рильський, III, 1955 – Рильський М.Т. Твори в 3-х томах. – Т.3. – К.: Держлітвидав, 1955.
Рильський, Дал. небосхили, 1959 – Рильський М.Т. Далекі небосхили. – К.: «Рад. письменник», 1959.
Укр. лір. пісня, 1958 – Українська народні ліричні пісні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958.
Укр. присл. 1963 – Українські народні прислів'я та приказки. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963.
Фомін, Вибр., 1958 – Фомін Є.П. Вибране. – К.: Держлітвидав, 1958.
Шевч., I, 1951 – Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів в 6-ти томах. – Т.1. – К.: Вид-во АН УРСР, 1951.
Шевч., II, 1953 – Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів в 6-ти томах. – Т.2. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953.
Шевч., VI, 1957 – Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів в 6-ти томах. – Т.6. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957.